

समाजिक स्वास्थ्यसाठी शाळेने राबवायचे सहशालेय उपक्रम

दिगंबर दुर्गाडे, Ph. D.

सहयोगी प्राध्यापक, टिळक शिक्षण महाविद्यालय, पुणे

Abstract

माणूस हा समाजशील प्राणी असून अन्न, वस्त्र, निवारा यांबरोबरच शिक्षण आणि आरोग्य ह्या मानवाच्या मूलभूत गरजा बनल्या आहेत. कोणात्याही देशाचा विकास हा त्या देशातील व्यक्ती विकासावर व त्या देशाच्या शिक्षण पध्दती वर अवलंबून असतो. व्यक्तींच्या समुदाय मिळून समाज तयार होत असतो आणि अशा अनेक व्यक्ती, कुटूंबे आणि समाज एकत्रित येवून देश तयार होत असतो. पर्यायाने देशाच्या विकासासाठी, प्रगतीसाठी, व्यक्ती विकासातून सामाजिक विकास होणे गरजेचे ठरते. आणि या सामाजिक विकासासाठी सामाजिक स्वास्थ्य, संतुलित, तंदुरुस्त आणि निकोप असणे आवश्यक ठरते.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

१. प्रस्तावना

स्माजातील सदस्यांच्या परस्पर संबंधाला आंतरक्रियेला, व्यवहारालाच सामाजिक स्वास्थ्य असे म्हणतात. या सामाजिक स्वास्थ्याला योग्य दिशा देण्याचे, वळण लावण्याचे सुसंस्कारित करण्याचे काम शालेय शिक्षणाच्या माध्यमातून होत असते. शाळा ही व्यक्ती, मुलांच्या जीवनातील कुटूंबा नंतरची महत्वाची सामाजिक संस्था ठरते. सामाजिक, स्वास्थ्यामध्ये व्यक्तींचे परस्परावलंबन, सहकार्य, आंतरक्रिया जशा महत्वाच्या ठरतात तसेच व्यक्तींचे आरोग्य, परिसर स्वच्छता, व्यक्तीमत्वाचा संतुलित विकास या गोष्टी ही महत्वाच्या ठरतात कारणव यक्ती मिळून समाज बनतो आणि समाजामुळेच व्यक्तीला अस्तित्व प्राप्त होते.

२. शाळेचीभूमिका :

औपचारिक शिक्षण देणारी एक महत्वाची सामाजिक संस्था म्हणजे शाळा होय. शाळेच्या माध्यमातून व्यक्तीला, विद्यार्थ्याला वाचन, लेखन, गणितीय क्रियां सांख्ये साक्षरतेला आवश्यक अशा मूलभूत कौशल्यांबरोबरच व्यक्तीविकासासाठी आवश्यक अशा जीवनकौशल्यांचे ज्ञानही प्राप्त होत असते. शाळेमध्ये भाषा, गणित, विज्ञान,

समाजशास्त्र अशा विविध विषयांचे ज्ञान देत असतानाच शालेय अभ्यासक्रमाला पूरक अशा विविध सहशालेय उपक्रमांचे आयोजन केले जाते. या सहशालेय उपक्रमांच्या माध्यमातून सामाजिक स्वास्थ्याला पूरक अशा जीवनकौशल्यांचे ज्ञान विद्यार्थ्यांना मिळत असते. या साठीच शाळेने सामाजिक स्वास्थ्यासाठी पुढीलप्रमाणे काही सहशालेय उपक्रमांचे आयोजन करावे.

३. दैनंदिनपरिपाठ :

परिपाठामध्ये राष्ट्रगीत, प्रतिज्ञा, प्रार्थना, सुविचार, संविधानवाचन, बोधकथा, देशभक्ती परगीत, अशा विविध गोष्टींचा समावेश होत असतो. यामुळे मुलांच्या मनात देशाबद्दल प्रेम, कर्तव्याची जाणीव, आपण सर्व एक आहोत ही सामाजिक स्वास्थ्यासाठी महत्वाची असणारी भावना निर्माण होते तर प्रार्थनेच्या माध्यमातून अध्यात्मिक भावनेचा परिपोष होतो, सुविचार, बोधकथा या माध्यमातून नैतिकमूल्यांचे, समाजात वागावे कसे याबाबत कळत नकळत संस्कार होत असतात.

४. विविधस्पर्धा :

शालेय पातळीवर तसेच तालुका, जिल्हा, राज्य अशा विविध स्तरावर खेळ, वक्तृत्व, वादविवाद, गायन, नृत्य लेखन अशा विविध स्पर्धा आयोजित करणे आवश्यक ठरते. अशा स्पर्धांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या अंगी, यशापयश पचवण्याचा ताकद, आयोजन क्षमता, कलागुणांना प्रोत्साहन शारीरिक ताकद, क्षमतेत, मानसिक क्षमतेत वाढ अशा विविध गुणांचा परिपोष होतो.

५. सहल :

सहलीच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांना विविध प्रेक्षणीय स्थळे बघायला मिळाल्या. आपल्या परिसराची, परिसरातील विविधतेची ओळख होते. समवयस्क मुलांबरोबर मिळून मिसळून राहण्याचे समायोजन करण्याचे संस्कार नकळत पणे होत राहतात.

६. **श्रमसंस्कार शिबीरे :**

अशा शिबीरांच्यामाध्यमातून श्रमांच्या संस्काराबरोबरच कोणतेही काम उच्चनीच नसते, एकत्रितपण काम करणे, समूहाबरोबर राहणे, समाज विधायक कामालागती देणे अशा अनेक बाबींचे संस्कार कळत नकळत होत राहतात.

७. **सांस्कृतिक कार्यक्रम:**

सांस्कृतिक कार्याक्रमांच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या अंगी असलेल्या विविध कला गुणांना वाव मिळतो. नवनवीन कला शिकण्यास प्रोत्साहन मिळते. आत्मसमाधानाची भावना मुलांच्या मनात निर्माण होते.

८. **बालसभा :**

थोर नेत्यांच्या जयंती, पुण्यतिथीच्या निमित्ताने बालसभांचे आयोजन करणे, या कार्यक्रमांच्यामाध्यमातून त्यांनी समाजासाठी केले कार्य विद्यार्थ्यांसमोर आदर्श म्हणून मांडता येते. म्हणूनच सामाजिकबांधिलकी जपण्याची प्रेरणा विद्यार्थ्यांना मिळते.

९. **विविध सणसमारंभ साजरे करणे :**

शाळेत सर्व जाती धर्मांचे सणसमारंभ साजरे केल्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये सर्वधर्म समभावाची भावना वाढीस लागते. विविध सणसमारंभ साजरे करण्यामागील कारणमीमांसा समजते व एकीने राहण्याचे महत्व समजते.

१०. **सामाजिक स्वास्थ्य अर्थ व स्वरूप**

१. सामाजिक स्वास्थ्य म्हणजे समाजातील प्रत्येक घटकाची शारीरिक, मानसिक, भावनिक व सामाजिक सुस्थिती होय.
२. Social health deals with how people relate to each other and how an individual is able to socialize with other people and form relationships.
३. सामाजिक स्वास्थ्य हे वैयक्तिक स्वास्थ्याचे विस्तारित रूपे आहे.
४. गावात / शहरात पुरेसे पाणी उपलब्ध आहे. परिसर स्वच्छ आहे. मनोरंजनाची साधने आहेत, मुलांसाठी खेळायला मोठी क्रीडांगणे, बाग बगिचे आहेत, रोग निवारण्यासाठी

इस्पितळे, दवाखाने आहेत, की ज्या व्दारे त्या ठिकाणी राहणारे लोक निरोगीत समाधानी आयुष्य जगतात. त्यांना सामाजिक स्वास्थ्यासाठी मूलभूत गरजांची संबंध प्रस्थापित होणे आणि त्यांना आनंदमय व समाधान जीवन व्यक्तीत करता येणे यालाच सामाजिक स्वास्थ्य म्हणतात.

वरील सर्व विवेचनावरून आपल्या असे लक्षात येते की, व्यक्ती विकास व समाज विकास एकमेकांस पूरक असून आपल्या आजूबाजूच्या परिसराचा परिणाम व्यक्तीच्या जडणघडणीवर होत असतो. त्यामुळे वैयक्तिक स्वास्थ्याइतकेच सामाजिक स्वास्थ्य निकोप असणे महत्वाचे ठरते. या निकोप सामाजिक स्वास्थ्यासाठी शालेय स्तरापासूनचे प्रयत्न करणे आवश्यक ठरते. यासाठी सहली, शिबीरे, विविध स्पर्धा, सांस्कृतिक कार्यक्रम, बाल सभा, अशा विविध सहशालेय उपक्रमांचे आयोजन करणे क्रमप्राप्त ठरते.

संदर्भ :

१. रानडे, अलका, कार्यशिक्षण (ऑक्टोंबर २००५), सुविचार प्रकाशन मंडळ, पुणे.
२. जाधव के. के., समाजशास्त्र (मे २०१०), मन प्रकाशन नाशिक.
३. सोनवणे संजीव, नोव्हेंबर (२००५), "शारीरिक शिक्षण", प्रगती बुक्स प्रा. लि.
४. एच. सी. नेक्कल, एम. डी. व्हाईट हेड, सेसिल प्रॅस्को, (एप्रिल १९६४) आरोग्याचे अनुभव सिध्द मार्ग, ओरिएन्टल वॉचमन पब्लिशिंग हाउस, पुणे.
५. सांगोलकर, अरूण (२०१०), नवीन जागतिक समाजातील शिक्षणाचे विचारप्रवाह, इनसाईट पब्लिकेशन्स, नाशिक.